

Dňa: 26. 09. 2018

Číslo za/namu: VR-6982-2018/6

Prílohy: Vybravuje

Oponentský posudok na habilitačnú prácu

Habilitant: **JUDr. Antonín Lojek, Ph.D.**

Názov habilitačnej práce: **Právni symbolika ve středověkém a raně novověkém výtvarném umění a písemných právnických textech se zaměřením na právo veřejné – vymezení právní archeologie**

Študijný odbor: 3.4.2 Teória a dejiny štátu a práva

Pracovisko, na ktorom prebieha habilitačné konanie: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Hornopotočná 23, Trnava

Oponent: **prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA**

Pracovisko oponenta: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Šafárikovo nám. 6, P.O.Box 313, 810 00 Bratislava 1

Habilitačný oponentský posudok má komplexne zhodnotiť ako predloženú habilitačnú prácu, tak aj osobu a doterajšiu vedeckú činnosť habilitanta. V tejto súvislosti si dovoľím na úvod začať osobou habilitanta, ktorého právnohistorická obec pozná ako dlhoročného zamestnanca Fakulty právnickej Západočeskej univerzity v Plzni, zamestnanca Ústavu štátu a práva Akadémie vied ČR a vedeckého spolupracovníka pani profesorky Karolíny Adamovej, s ktorou spoločne pravidelne publikoval a publikuje. Jeho vedecké a odborné zameranie a výstupy jeho výskumnej činnosti z oblasti českých a československých právnych dejín sú právnohistorickej obci v Českej aj Slovenskej republike dobre známe.

Profiluje sa svojím zameraním osobitne aj na problematiku právnej archeológie, čo je oblasť, do ktorej spadá i jeho odovzdaná habilitačná práca. Ide o problematiku, ktorá v československých právnych dejinách má svoju tradíciu, siahajúcu ešte do prvej Československej republiky, v postavách akými bol R. Horna. Pani profesorka Adamová aj v druhej polovici 20. storočia poukázala na potrebu výskumu v tejto oblasti, kde československá veda právnych dejín v porovnaní so západnou Európou, ale aj nám blízkym Poľskom či Rakúskom, zaostávala a zaostáva. Z tohto hľadiska treba vysoko oceniť habilitantov výber témy a odborného zamerania, ako aj jeho snahu vedecky prispieť k formulovaniu predmetu, metód a úloh „právnej archeológie“. Predložená práca pritom predstavuje nateraz iba základný úvod do tejto problematiky, ktorý si bude nepochybne vyžadovať ďalšie rozpracovanie v budúcej vedeckej činnosti habilitanta.

V prvom rade, bude nutné vymedziť a odlíšiť pojem a predmet právnej archeológie tak ako ho pertraktujú európski právní vedci, od poňatia používaného v USA. Pokiaľ sa totiž s právom v európskej spisbe spája archeológia, tradične je to najmä v súvislosti s výskumom hmotných prameňov poznania práva, pod známym označením „právna archeológia“ (s pôvodom u J. Grimma, K. von Amira, C. von Schwerina a i.).¹ Avšak nielen hmotné pramene

¹ MAISEL, W.: Rechtsarchäologie Europas. Wien 1992; CARLEN, L.: Germanische Rechtsarchäologie. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Die Germanen, Studienausgabe. Berlin 1998, s. 228-235; CARLEN, L.: Kirchliche Rechtsarchäologie. In: LANDAU, P. (ed.): Karl von Amira zum Gedächtnis. Frankfurt am Main 1999, s. 75-85; SCHWERIN, C. Freiherr von: Rechtsarchäologie. Teil I : Einführung in die Rechtsarchäologie. Berlin – Dahlem 1943. Porovnaj RENNER, K.: Archäologie des Rechts : Zur Geschichte einer vergessenen Disziplin zwischen Jacob Grimm, Karl von Amira und Michel Foucault. In: BROCH, J. – LANG, J.

môžu slúžiť na účely rekonštruovania minulého práva – v tejto súvislosti sa predmet výskumu často rozširuje napríklad aj o piesne, či frazeologizmy (už u J. Grimma),² a to pod označením tzv. „právnej etnológie“, či „právnej folkloristiky“.³ Osobitný pojem predstavuje aj „právna ikonológia“, či „právna symbolika“, ako výskum právnej semiotiky. Na druhej strane, v podmienkach USA sa pod právnou archeológiou rozumie tiež výskum založený na dobových prípadových štúdiách.⁴ A napokon, hovoriť možno aj o verzii tzv. „archeológie práva“, podľa vzoru foucaultovskej „archeológie humanitných vied“, príp. osobitne podľa vzoru „archeológie (pred)literárnej komunikácie“.⁵ S týmto rozčlenením sa bude musieť habilitant nepochybne ďalej o svojom výskume vysporiadať a zaujať k nemu stanovisko.

Ak pritom hovorí o právnej archeológii ako o pomocnej vede historickej, prirodzenou otázkou z pohľadu právnych vedcov môže byť pripomienka, či nejde aj o pomocnú vedu právnickú, a do akej miery predstavuje právna archeológia využiteľný zdroj pre poznanie minulého práva a jeho sociologického rozmeru. V tomto zmysle bude potrebné hlbšie rozpracovať metodológiu právnej archeológie,⁶ zrejme na základe využívania poznatkov iných vied – archeológie, či semiotiky (upozorňujem najmä na moskovsko-tartuskú semiotickú školu⁷), v záujme čo najväčšieho vyťaženia mlčiacich hmotných prameňov, či etnografických verbálnych a rituálnych prameňov.

Doterajší stav poznania bude následne potrebné doplniť rozsiahlym štúdiom zahraničnej literatúry, ktorú som už čiastočne uviedol v poznámkach pod čiarou v tomto posudku, ale ktorej bohaté zásoby sú dostupné osobitne v knižnici Max Planck Inštitútu pre európske právne dejiny vo Frankfurte nad Mohanom.⁸ Ide osobitne o časopis vydávaný

(eds.): *Literatur der Archäologie : Materialität und Rhetorik im 18. und 19. Jahrhundert*. München 2012, s. 84 a nasl. Jej pododvetvia predstavuje napríklad právna ikonografia (Tamže, s. 97), či právna symbolika – k nej pozri napr. PÜTZFELD, C.: *Deutsche Rechtssymbolik*. Berlin 1936.

² Pozri bližšie: MARKOV, J.: *Z právneho zvykoslovía Liptova*. In: *Slovenský národopis IV, 1956*; KÜNSSBERG, E. Frhr. v.: *Rechtsbrauch und Kinderspiel*. 2 vyd. Heidelberg 1952; KÜNSSBERG, E. Frhr. v.: *Lesestücke zur Rechtlichen Volkskunde*. Halle 1936; KÜNSSBERG, E. Frhr. v.: *Rechtsgeschichte und Volkskunde*. Bearbeitet von Pavlos Tzermias. Köln 1965.

³ Tiež: folk law, legal ethnology, rechtliche Volkskunde, folklore juridique. Porovnaj BALTL, H. – WEDGWOOD, S.: *Folklore Research and Legal History in the German Language Area*. In: *Journal of the Folklore Institute*, Vol. 5, No. 2/3, 1968, s. 142-151; CARLEN, L.: *Recht, Geschichte und Symbol : Aufsätze und Besprechungen*. Hildesheim 2002, s. 190 a nasl. K rozlíšeniu pozri MAISEL, W.: *Abgrenzung der Rechtlichen Volkskunde von der Rechtsarchäologie*. In: *Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde*. Ed. Louis Carlen. Band 2. Zürich 1979, s. 93.

⁴ Pozri THREE-DY, D. L.: *Legal Archaeology: Excavating Cases, Reconstructing Context*. In: *Tul. L. Rev.*, 80, 2005-2006, s. 1197 a nasl.

⁵ ASSMANNOVÁ, A. – ASSMANN, J.: *Archeológia literárnej komunikácie*. In: PECHLIVANOS, M. – RIEGER, S. – STRUCK, W. – WEITZ, M. (eds.): *Úvod do literárnej vedy*. Praha 1999, s. 200-206. Pozri bližšie GÁBRIŠ, T.: *Obyčaj vo svetle archeológie práva*. In: *Dny práva 2016 - Days of law 2016 : Právní obyčej*. Brno 2017, s. 37-63.

⁶ MAISEL, W.: *Die Anwendung der rechtsarchäologischen Methode am Beispiel der Forschungen um den Posener Pranger*. In: *Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde*. Ed. Louis Carlen. Band 3. Zürich 1981, s. 209 a nasl.

⁷ V podobe tzv. tartusko-moskovskej sémiotickej školy sa tento výskumný smer vnútorne sa člení na dva prúdy – tzv. etymologický, sústreďujúci sa v prvom rade na jazyk (predstaviteľmi sú Ivanov a Toporov), a tzv. dialektologický (predstaviteľom je najmä Tolstoj), sústreďujúci sa aj na rituály, obrady a pod. BAUEROVÁ, J.: *Etnolingvistika dnes*. In: *Magie slova a textu : Moskevská etnolingvistická škola : Nikita Iljič Tolstoj*. Praha 2016.

⁸ Napr. GATHEN, A. D.: *Rolande als Rechtssymbole*. Berlin 1960; HORNA, R.: *Der Pranger in der Tschechoslowakei*. Graz 1965; POETSCHKE, D. (ed.): *Stadtrecht, Roland und Pranger*. Berlin 2002; POST, A. H.: *Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz 1-2*. Oldenbourg 1894. Neudruck Aalen 1970; FROELICH, K.: *Rechtsdenkmäler des deutschen Dorfs*. Giessen 1947; CARLEN, L.: *Rechtsarchäologie in Europa*. In: *Rechtsarchäologie und Rechtsikonographie*. Ed. P. de Win. Brussel 1992; GULCZYNSKI, A.: *Pranger in Polen. Stand und Forschungsperspektiven*. In: *Stadtrecht, Roland und Pranger*. Hg. Dieter Pötschke, Berlin 2002, s. 352-377, 384-385; MUENZEL-EVERLING, D.: *Rolande. Die europäischen Rollanddarstellungen und Rollandfiguren*. Döbel 2005; PLEISTER, W. – SCHILD, W. (Hg.): *Recht und Gerechtigkeit im Spiegel der*

k právnej archeológii vo Švajčiarsku - Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde. Ed. Louis Carlen. Band 1. Zürich: Schulthess Verlag, 1978 (a nasledujúce ročníky).⁹ Z maďarských autorov zase nemožno opomenúť diela Istvána Kajtára.¹⁰

Na ich základe, a osobitne na základe diela Witolda Maisela¹¹ alebo G. C. J. J. van den Bergha¹² potom habilitant bude môcť do budúcnosti prehodnotiť aj ním navrhované rozčlenenie právnej archeológie do iných než doteraz prevažujúcich oblastí a kategórií.

Aj habilitantom nastolené otázky, napríklad zakryté, zaviazané oči Justície, majú pritom v bohatej zahraničnej literatúre viacero vysvetlení, ktoré bude potrebné prehodnotiť: tak sa uvádza, že na Tibériových minciach žena s mečom a váhami (obraz prevzatý z egyptskej knihy mŕtvych) nemala zaviazané oči. Ani v stredoveku Kristus ani archanjel Michael nemali zaviazané oči, keď boli zobrazení jeden ako sudca a druhý ako osoba vážiaca duše a skutky ľudí. Asi prvým novodobým zobrazením Justície so zaviazanými očami je aj habilitantom spomínaná ilustrácia k Lodi bláznov od Sebastiana Branta.¹³ Stredoveké a renesančné zobrazenia zaviazaných očí boli pritom vo všeobecnosti vnímané negatívne – ako znamenie smrti, ambície, žiadostivosti, nevedomosti a hnevu.¹⁴ Negatívna je aj slepota sochy Synagógy ako predstaviteľky židovstva na rozdiel od Ecclesie, predstaviteľky kresťanstva.¹⁵ Naproti tomu však už aj v antike Plutarchos a Diodorus zo Sicílie zobrazovali sudcov ako slepých alebo bezrukých ako symbol neutrality.¹⁶ Až po prestávke v období stredoveku, počnúc od roku 1530, začali byť zaviazané oči Spravodlivosti opäť vnímané ako pozitívum – ako symbol nezávislosti a rovnosti pred zákonom.

europäischen Kunst. Köln 1988; SCHILD, W.: Bilder von Recht und Gerechtigkeit. Köln 1995; SCHRAMM, P. E.: Herrschaftszeichen und Staatssymbolik, Bd. 1-5. Stuttgart, München 1954-1978. Inštitút tiež riešil osobitný projekt o právnej archeológii, ktorého výstupy zahŕňajú:

DÖLEMEYER, B.: Dinge als Zeichen alten Rechts – Die Sammlung Frölich. In: Rechtsgeschichte, 4, 2004, s. 264-268; DÖLEMEYER, B.: Gerichtslinden, Galgenplätze, Grenzbäume - Auf den Spuren alter Gerichtsbarkeit im Taunus. In: Jahrbuch Hochtaunuskreis 2005. Frankfurt am Main 2004, s. 243-258; DÖLEMEYER, B.: Thing Site, Tie, Ting Place. Venues for the Administration of Law. In: Making Things Public. Atmospheres of Democracy, hrsg. von Bruno Latour/ Peter Weibel. ZKM Karlsruhe, Cambridge 2005, s. 260-267; DÖLEMEYER, B.: Dinge als Zeichen des Rechts – Zur Rechtsikonographie und Rechtsarchäologie. In: Die Dinge als Zeichen: Kulturelles Wissen und materielle Kultur, hg. von Tobias Kienlin. Bonn 2005, s. 221-229; DÖLEMEYER, B.: Karl Frölich und das Institut für Rechtsgeschichte. In: Rechtswissenschaft im Wandel. Festschrift des Fachbereichs Rechtswissenschaft zum 400jährigen Gründungsjubiläum der Justus-Liebig-Universität Gießen, hg. von Walter Gropp, Martin Lipp, Heinhart Steiger. Tübingen 2007, s. 1-22; DÖLEMEYER, B.: Strafe, Strafvollzug und Strafdrohung im Bild. In: Recht und Macht. Zur Theorie und Praxis von Strafe. Festschrift für Hinrich Rüping zum 65. Geburtstag. München 2008, s. 377-391; DÖLEMEYER, B.: Der Code civil in der napoleonischen Ikonographie. In: Das Recht und seine historischen Grundlagen. Festschrift für Elmar Wadle zum 70. Geburtstag, hg. von Tiziana J. Chiusi, Thomas Gergen und Heike Jung. Berlin 2008, s. 111-127; DÖLEMEYER, B.: Glaube und Recht – Zur Ikonographie der Aufnahme von Glaubensmigranten. In: Recht – Religion – Verfassung. Festschrift für Hans-Jürgen Becker zum 70. Geburtstag, hrsg. von Inge Kroppenber/Martin Löhnig/Dieter Schwab. Bielefeld 2009, s. 48-57, 59-69.

⁹ V jeho rámci napr. GULCZYŃSKI A.: Das Posener Residenzschloss. Wandlungen einer Residenz. Rechtsarchäologische und rechtsikonographische Aspekte. In: Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde, Bd. 22, 2005, s. 123-168.

¹⁰ Najmä KAJTÁR, I.: Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe. Pécs 2004.

¹¹ MAISEL, W.: Gegenstand und Systematik der Rechtsarchäologie. In: Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde. Ed. Louis Carlen. Band 1. Zürich 1978, s. 4 a nasl., ale osobitne v už citovanom diele: MAISEL, W.: Rechtsarchäologie Europas. Wien 1992

¹² BERGH, G. C. J. J. van den: Rechtsvolkskunde, rechtsoudheidkunde, rechtsgeschiedenis, een poging tot plaatsbepaling door. In: Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, 34, 74, 1966.

¹³ JAY, M.: Must Justice be Blind? The Challenge of Images to the Law. In: Law and the Image: The Authority of Art and the Aesthetics of Law. Chicago 1999, s. 19.

¹⁴ Tamže, s. 20.

¹⁵ Tamže, s. 21.

¹⁶ Tamže.

V stredoveku sa pritom skutočne mohlo zdať, že Justícia nebola a nemala byť slepá. Skúmanie výkonu justície a riešenia konfliktov v období stredoveku¹⁷ totiž preukazuje, že vidiaca Justícia mohla byť naopak pozitívom, keď dokázala zväziť všetky okolnosti prípadu a vždy radšej sledovala cieľ zmierenia strán prostredníctvom finančných kompenzácií, a to aj za cenu umožnenia arbitrácií a mediácií, ktoré mohli priniesť kráľovskej pokladnici, poberajúcej príjem z každého prejednávaneho sporu, len straty. Samozrejme, možno takéto pozitíva vidiacej Justície požívali len slobodné vrstvy obyvateľstva, kým závislé, či nepriviligované obyvateľstvo mohlo pocítiť skôr negatíva v podobe nerovného postavenia strán. Z toho vychádzajú tvrdenia, že neutralita (slepota) Justície bola výrazom záujmu buržoázie. Sochy oslepenej Justície boli vztyčované vo veľkom práve na námestiach a budovách reprezentujúcich verejnú správu hlavne v mestskom prostredí.¹⁸ Zároveň v tomto období právo začalo byť čoraz viac vyjadrované v jazyku a slovách, a nie v obrazoch, čo súviselo aj s reformačným ikonoklazmom, kedy zmizli obrázky z právnych kníh, umelecké diela zo súdnych miestností, sudcovia sa obliekli do čiernobielych rób a farebné pečate boli nahradené jednoduchými podpismi. Bola tak nastúpená cesta k modernému kultu abstraktnej normy právneho pozitivizmu.¹⁹ V systéme ukladaných trestov sa slepá Justícia v novoveku začala prejavovať zavedením krutého trestania, nezohľadňujúceho okolnosti jednotlivého prípadu, ktoré Michel Foucault²⁰ mylne považoval naopak za základný znak stredovekého práva. Slepota Justície teda potenciálne môže byť nositeľom vzácnych informácií, či aspoň teórií o charaktere práva.²¹

Podobne by bolo možné aj habilitantom analyzované korunovačné klenoty prepojiť s dobovou ideológiou a učeniami o svätej korune, o nedeliteľnosti štátneho územia a podobne. Išlo v podstate o ideu štátu, panstva, oddeleného od osoby konkrétneho panovníka. Dovtedajšie pojmy imperium, majestas boli úzko spojené s osobou konkrétneho panovníka a hovorili len o jeho panstve, jeho majestáte. V Byzancii sa tak v 6.–15. storočí hovorilo o ἡ βασιλεία μου (moje kráľovstvo).²² Už od čias Merovejovcov sa na druhej strane používal aj pojem *res publica*, čím sa chápalo cisárom spravované spoločenstvo. Keď po smrti Otta III. slabne úsilie o *renovatio imperii Romani*, naplno sa presadzuje patrimonialna predstava štátu, kde osoba panovníka predstavuje štát. Až po opätovnom štúdiu rímskeho práva od 12. storočia sa od 13. storočia opäť spomína v nemeckých súvislostiach *Sacrum imperium Romanum* ako samostatná právnická osoba. Jej moc sa na panovníka prenáša aktom korunovácie, preto sa koruna stáva symbolom moci. Mystické chápanie stredoveku berie korunu ako samotný subjekt moci, nielen ako jej symbol – vidno to na prelome 12. a 13. storočia v Anglicku, Francúzsku, Aragónsku aj Uhorsku. V Anglicku sa pojem koruny objavuje už od 11. storočia a značí hodnotu hlavy štátu, ale neskôr tiež štátnu moc a dôstojnosť. Časom vernosť začala prináležať viac korune ako panovníkovi, prípadne mohla smerovať voči korune a proti panovníkovi. V Aragónsku bolo chápanie koruny v 13. a 14. storočí podobné.²³ Pre Nemecko, resp. Ríšu, je naďalej príznačnejší skôr pojem *imperium*. V polovici 14. storočia sa idea koruny objavuje aj v českých krajinách

¹⁷ Prehľad literatúry a vedeckých výsledkov k tejto téme poskytujú BROWN, W. C. – GÓRECKI, P.: What Conflict Means: The Making of Medieval Conflict Studies in the United States. In: Conflict in Medieval Europe : Changing Perspectives on Society and Culture. Burlington 2003, s. 1-35.

¹⁸ JAY, M.: Must Justice be Blind? The Challenge of Images to the Law. In: Law and the Image : The Authority of Art and the Aesthetics of Law. Chicag 1999, s. 24.

¹⁹ Tamže, s. 24-25.

²⁰ FOUCAULT, M.: Dozerať a trestať : zrod väzenia. Tr. Miroslav Marcelli. Bratislava 2000.

²¹ Porovnaj GÁBRIŠ, T.: Kultúrny a historický kontext práva. In: Debaty mladých právnikov 2007. Olomouc 2007, s. 233-239.

²² Pozri SOLOVIEV, A. V.: Corona regni : Die Entwicklung der Idee des Staates in den slawischen Monarchien. In: Corona regni : Studien über die Krone als Symbol des Staates im späteren Mittelalter. Zost. Manfred Hellmann. Weimar 1961, s. 157.

²³ KARPAT, J.: Corona regni Hungariae v dobe árpádovskej. Bratislava 1937, s. 4.

a Poľsku. Za Jána Luxemburského sa v českých krajinách abstrahuje od kráľa k pojmu *regnum* a v roku 1329 sa spomína *corona regni*, čo je za Karola IV. už bežne používaný termín. (Zaujímavosťou je, že v *Majestas Carolina* je pojem *corona regni* nahradený termínom *diadema*.) V Poľsku sa prvýkrát spomína *corona Poloniae* v listine Kazimíra Veľkého z roku 1356 a v roku 1365 *corona regni Poloniae* ako symbol štátnosti a zosobnenie štátu. Po nástupe Ľudovíta Uhorského na poľský trón sa pojem *corona regni Poloniae* stal definitívne pevnou súčasťou poľského štátneho práva. V roku 1434 sa dokonca v prísaha vernosti kniežat'a Niešwieckeho pridáva ku korune prívlastok „svätá“. Tým mizne patrimoniálne chápanie štátu a štát sám sa stáva samostatným subjektom určitých práv; panovník sa stáva len najvyšším orgánom, ktorý koná v mene štátu.²⁴ U južných Slovanov sa začína tiež vytvárať táto idea, pre nepriaznivé politické okolnosti je však neúspešná a zaniká.²⁵ V Rusku zasa vždy išlo pri korune len o symbol moci panovníka, nie o symbol štátu. Aj keď sa pritom v Rusku v 19. storočí používal na označenie cárskych úradov pojem „korunný“, išlo skôr o výpožičku z Británie.

Uhorsko bolo naopak príkladom takéto zriadenia a štátu, kde bola verejná moc stelesnená v pojme svätej koruny, ktorá bola ideou stojacou nad kráľom a zahrňajúcou v sebe kráľa aj národ. Táto koruna sa tak stotožnila s pojmom *patria*, ktorý bol predchodcom dnešného pojmu štátu – tým podľa nacionalisticky zmýšľajúceho Timona²⁶ Uhorsko časovo predstihlo všetky západné národy, ktoré ešte abstraktné chápanie štátu nemali vytvorené. Koruna bola symbolom tohto uhorského štátu, národnej suverenity aj medzinárodnej suverenity, a ako zvláštna osobnosť (mystérium svätej koruny) bola zdrojom verejnej moci. Preto sa v 15. storočí hovorí o *jurisdictio Sacrae Regni Coronae*, *jura Sacrae Regni Coronae*, *peculia (bona) Sacrae Regni Coronae*, a nie o kráľovej jurisdikcii, právach, majetkoch. Navyše, každé právo k slobodnému majetku bolo zakorenené v korune ako *radix omnium possessionum*, a preto každý, kto bol majiteľom slobodného majetku (šľachtici, cirkevné ustanovizne a mestá) sa tým pádom stával údom svätej koruny a účastným na výkone práv verejnej moci. Údy spolu s hlavou tvorili *totum corpus*, ktorý bol predchodcom dnešného štátu. Podstatu a pojem vládnej moci prenášanej na panovníka presne formuloval Werbőczy. Podľa neho Maďari (Uhri) dobrovoľným zvolením za kráľa a korunovaním svätého Štefana preniesli z národnej obce právo nobilitovať, udeľovať donácie, ako aj vládnuť, na svätú korunu a jej prostredníctvom na kráľa. Timon dokonca celé obdobie od 14. storočia (1308) až do roku 1723 označuje ako dobu štátneho zriadenia, založeného na idee svätej koruny. A ústavné zmeny z roku 1848 považuje len za dovŕšenie vývoja, keď sa údmi svätej koruny stali všetci občania požívajúci politické práva.

Vyššie naznačené kontexty „koruny“ mohol habilitant tiež vo svojej práci rozobrať, čím by dejinnomelecký rozbor korunovačných klenotov zasadil do právnohistorického kontextu. Obísť tiež habilitant nemusel stručné konštatovanie, že sedem kľúčov od korunovačných klenotov dodnes držia štátni predstavitelia Českej republiky, čo môže v republikánskom zriadení pôsobiť neprirodzene a zarážajúco, akoby idea koruny a korunovačných klenotov stále odrážala a bola nositeľkou českej štátnej idey...

Možno až príliš široko postavený koncept „právnej archeológie“ stotožňovanej s právnou symbolikou sa v texte habilitačnej práce prejavuje v kapitolách 4 a 5, kde autor pojednáva o trestnom práve a o ordáloch ako o prostriedku procesného práva, pritom však v prvom prípade takmer nespomína hmotné pramene poznania práva, akými by boli napríklad

²⁴ SOLOVIEV, A. V.: *Corona regni : Die Entwicklung der Idee des Staates in den slawischen Monarchien*. In: *Corona regni : Studien über die Krone als Symbol des Staates im späteren Mittelalter*. Zost. Manfred Hellmann. Weimar 1961, s. 164–170.

²⁵ Tamže, s. 171–179.

²⁶ TIMON, Á.: *Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*. 6. vyd. Budapest 1919, s. 512–533. V nemčine TIMON, Á. von: *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten*. Trans. Felix Schiller. Berlin 1904.

praniere, a namiesto toho sa iba veľmi stručne a ukryto dovoľáva obrazových stvárnení trestného práva – práve tými by pritom naopak bolo vhodné príslušné kapitoly začínať. Obdobné platí pre kapitolu o ordáloch, ktorá je skôr obsahovo pojednávajúca o rituáloch než o obrazovom stvárnení ordálov, či o hmotných pamiatkach na ordály, alebo o „symboloch“. Práve tu vyvstáva zreteľne metodologická otázka, či v prípade právnej archeológie vychádzať zo zachovaných hmotných prameňov poznania práva, alebo naopak či možné hmotné pramene poznania práva a jeho symboly rekonštruovať z historických písomných zmienok, aj keď sa nám reálne hmotné pamiatky a symboly nezachovali.

V šiestej kapitole o mapách opäť vyvstáva otázka, do akej miery považovať pohoria a rieky na nich zobrazené za právne významné, osobitne ak nevyznačujú hranice jurisdikcií.

Oceniť treba osobitne druhú polovicu habilitačnej práce, ktorej kapitoly sú už stavané prierezovo, analyzujú význam Rolandov, zobrazení rúk s mečom v mestskom práve, či analyzujú význam palice v jej rôznych podobách a využitíach, či význam meča, pečate, mince, mitry, vlajky a gest (vo výtvarnom umení). Tieto kapitoly sa už vracajú k tradičnému poňatiu právnej archeológie, vychádzajúcej zo zachovaných hmotných pamiatok. Samozrejme, výpočet by sa dal doplniť o železné kravy, či erby a mnohé iné hmotné pamiatky, spojené s právom.

Je teda zrejmé, že autorom predložená habilitačná práca, hoci do veľkej miery predstavuje syntézu jeho doterajšieho výskumu, nie je určite posledným slovom v rámci problematiky právnej archeológie. Naopak, otvára širokú paletu otázok – pojmových, obsahových, predmetových, metodologických a i., s ktorými sa autor, prípadne ďalší autori, budú musieť popasovať. Oceniť však treba práve upozornenie na problematiku právnej archeológie, ktorá je u nás nateraz zaznávaná, a ku ktorej štúdiu a výskumu treba habilitantovi popriať veľa odhodlania, trpezlivosti a síl.

Záverom konštatujem, že práca spĺňa nároky kladené na habilitačné práce a rovnako osoba habilitanta spĺňa osobnostné predpoklady a očakávania vyžadované od budúcich docentov. Preto mu po úspešnej obhajobe odporúčam priznať vedecko-pedagogický titul docent v odbore 3.4.2 Teória a dejiny štátu a práva.

V Bratislave dňa 20.9.2018

prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA

OPONENTSKÝ POSUDEK

na habilitační práci předloženou na Právnické fakultě Trnavské univerzity
v Trnavě

Habilitant: JUDr. Antonín L o j e k , PhD.

Název práce: Právní symbolika ve středověkém a raně novověkém výtvarném umění a písemných právnických textech se zaměřením na právo veřejné – vymezení právní archeologie

Rok předložení: 2018

Dopisem předsedkyně Vědecké rady Právnické fakulty Trnavské univerzity v Trnavě čj. VR-4260-2018 ze dne 20. 6. 2018 prof. JUDr. Mgr. Andrey Olšovské, PhD. se mi dostalo cti, že jsem byl jmenován oponentem habilitační práce kolegy JUDr. Antonína Lojka, PhD. s názvem „Právní symbolika ve středověkém a raně novověkém výtvarném umění a písemných právnických textech se zaměřením na právo veřejné – vymezení právní archeologie“, předložené v roce 2018 na Právnické fakultě TU v Trnavě. V souladu s tím podávám na práci následující oponentský posudek.

Habilitant nejprve v úvodu načrtl začlenění právní archeologie do systému právních věd (právní dějiny), což předznamenává i použití právně-historických metod (speciálně analýzy právní symboliky), dále uvedl nejvýznamnější směry vývoje bádání tohoto nepříliš starého vědního oboru a konečně vytkl i cíl práce – prokázání vědecké prospěšnosti provázání právní a umělecké složky v jednotlivých historických etapách (zejména pak ve středověku a raném novověku), tedy – jak konstatuje ve shrnutí – nutnost „interdisciplinárního pohledu na příslušné jevy, protože například právě ve spolupráci právní historie s dějinami umění je možnost skutečně nahlédnout do zkoumaného jevu“ (s. 125).

Vlastní práci rozdělil habilitant do (dále již nečleněných) devíti kapitol.

První z nich (*Spravedlnost v právu*) se zabývá personifikací (zejm. výtvarným ztvárněním) i atributy pojmu, který je pro právo klíčový – totiž spravedlnosti, a to v jednotlivých kulturách, resp. jejich vývojových etapách, kdy nakonec převážilo vyobrazení Spravedlnosti jako ženy se zavázanýma očima, s mečem a váhami, někdy i s hadem pod nohama (nemohu zde nezpomenout nesmírně cenné barokní Braunovy statue Spravedlnosti z řady Ctností před průčelím Šporkova hospitálu v Kuksu u Dvora Králové).

Druhá kapitola (*Panovnický majestát a právní symbolika korunovačního a pohřebního ceremoniálu*) je věnována atributům panovnického majestátu a jejich místu zejména v intronizačním a funerálním rituálu, resp. ceremoniálu. Nastolovací obřady včetně následného pomazání a korunování měly za cíl manifestovat legitimitu nastupujícího (či už nastoupivšího) vladaře, aniž měly v dědičných monarchiích státoprávně-konstitutivní význam. Přitom bylo pravidlem, že této události se *pro memoria* dostávalo výtvarného ztvárnění (v

kodexech, nástěnných malbách, dřevorytech apod.). Svou státoprávní symboliku měly přirozeně i korunovační klenoty (v různých dobách koruna, žezlo, jablko, korunovační plášť, meč, štít...). „Spojení ceremoniálu a rituálu v kontextu panovnického majestátu se ovšem neuskutečňovalo pouze během korunovace. Bylo součástí panovnické každodennosti, provázelo panovníka od kolébky až do hrobu“ (s. 26n). A právě bohatě rozvinuté obřady kolem pohřbu panovníka do posvěcené půdy dávaly prostor k užití právní symboliky, která měla „nejen »založit« paměť na zemřelého krále či císaře, ale také udělit rozhodující impuls pro hladké nástupnictví“ (s. 27). Autor zde podrobně popisuje pohřební ceremoniál po úmrtí českého krále a císaře Karla IV.

Třetí kapitola (*Justice a její symbolika*) pojednává o právní archeologii týkající se soudů, které přece měly *prima facie* za úkol „vysluhovat spravedlnost“ a v jejím duchu rozhodovat. Habilitant se zde zaměřil především na výtvarné ztvárnění obsazení a jednání českého Zemského soudu, ale i dalších soudů (mezního, komorního, apelačního, městských soudů).

Ve čtvrté kapitole (*Oblast veřejného práva – trestní právo*) se habilitant zabývá zejména výkonem trestních rozsudků, které (při tehdejší rozmanitosti vesměs krutých trestů) poskytovaly vděčné pole výtvarnému zpodobení. Totéž platí o jednom z tehdy nejoblíbenějších důkazních prostředků – o tortuře.

Pátá kapitola (*Boží soud neboli ordál*) je věnována iracionálnímu důkaznímu prostředku, kdy o vině a nevině (nebo opravdivosti výpovědi před soudem) měla rozhodnout zkouška, při níž se tedy očekával zásah nadpřirozených sil. Rovněž ordály vzhledem ke své převážné krutosti poskytovaly vděčné divadlo veřejnosti, a tak se i jim dostávalo častějšího výtvarného zpracování. Správně uvádí habilitant, že to byla právě církev, která usilovala o vymýcení ordálů ze soudního řízení, protože „jednak dokazovací praktiky vycházely z pohanských tradic, jednak ordály znevažovaly autoritu církve, když např. i zcela zřejmý vrah díky ordálu vyvázl“ (s. 57). Největší úsilí v tomto směru vykázal první pražský arcibiskup Arnošt ze Starých hradů a z Pardubic, který na císaři Karlu IV. vymohl zákaz ordálu železem a vodou a podstatné omezení ordálu soubojem.

Šestá kapitola (*Právní symbolika v kartografických pramenech*) spočívá v analýze tzv. Klaudyánovy mapy z roku 1518 jakožto vůbec první dochované samostatné mapy zemí Koruny české, reprezentující i další a snad i starší, ale nedochované české mapy. I u ní se setkáváme s ikonografickým symbolem spravedlnosti – váhami, který celé mapě dominuje, a s různými biblickými citáty týkajícími se spravedlnosti, ale i s mnoha dalšími více či méně alegorickými vyobrazeními včetně zasedání Zemského a Komorního soudu. Je také první mapou na světě, která jednotlivá města rozdělila podle vyznání: katolická jsou značena zkříženými klíči, podobojí kalichem.

V sedmé kapitole (*Právní symbolika na architektonických stavbách*) se autor omezil na deskripci symbolů na staroměstské Mostecké věži, která bývala užívána i jako vězení. Především však sloužila obraně města a zejména plnila funkci státní reprezentace. „Její ideu musíme přičíst Karlu IV., neboť je nepochybné, že celý výtvarný záměr vznikl ještě za jeho života“ (s. 76).

Osmá kapitola (*Sochy Rolandů a rychtářská práva*) se zabývá jedním z profilujících symbolů městského práva, tedy kamenných soch rytířů, reprezentujících v Evropě od pozdního středověku nezávislost města, jeho městskou jurisdikci, popř. i hrdelní právo a další

(např. tržní a celní) svobody. Habilitant odkazuje na četná ztvárnění Rolandů v Čechách i ve Svaté říši; za zmínku by stály i monumentální sochy oněch dvou obrů na renesanční radnici v Hostinném, které se dostaly i do městského znaku. Tito kamenní muži mívali v ruce meč; někdy se však v souvislosti s městskou jurisdikcí vyskytují skulptury samotné paže s mečem. Ruka, popř. jiný symbol (např. hůl) se objevuje v městském právu jako symbol rychtářského práva, a ona sama bývala označována jako (rychtářské) „právo“.

Konečně v deváté a poslední kapitole (*Symbolika některých dalších hmotných předmětů a gest*) věnuje habilitant svou pozornost jednak hmotným reáliím a jejich právní symbolice (tak v případě hole, meče, pečeti, mincí, mitry a korouhve), jednak i symbolickým gestům, jež byla v užívání v souvislosti s právním děním (např. žehnání, pokleknutí, klečení či padnutí k nohám, různé úklony, smeknutí pokrývky hlavy či povstání při příchodu významnější osoby, objetí či políbek pokoje, vedení panovníkova koně za uzdu vasalem, pozdvižení ruky při přísaze apod.).

V závěru (*Zhrnutie*) habilitant stručně rekapituluje výsledky své práce, „založené na rozboru symboliky v právu starověku a raného novověku na vzorku vybraných institutů a úkonů s výtvarným ztvárněním“ (s. 125).

Následuje anglické resumé, abecedně řazený výkaz bohaté (české i cizojazyčné) bibliografie a 135 obrazových příloh, které velmi vhodně doplňují texovou část habilitační práce. Ta je opatřena přiměřeným poznámkovým aparátem a má celkem 144 číslovaných stran (bez příloh). Členění práce je přehledné, pedagogicky instruktivní a logicky konsistentní. Habilitant uspořádal svou práci podle věcných hledisek, přičemž v rámci jednotlivých kapitol postupuje zásadně chronologicky. Zaměřil se přitom primárně na prostředí Českého království, ovšem v kontextu Svaté říše.

Habilitant, sám zkušený právní historik s bohatou vědeckou i pedagogickou činností, publikoval na dané téma řadu odborných článků a monografií, z nichž lze připomenout: *Stick in the Law – Legal Symbolism of Holding, Using, Breaking and Throwing a Stick* (2012), *Právní symbolika meče* (2012), *Mitra nejen jako oděv v církevním a světském právu* (2013), *Symbolika biskupské hole v obraze* (2013), *Význam práva a barev na korouhvích* (2015) a další. Mohu s potěšením konstatovat, že habilitantovi se jednoznačně podařilo vytčeného cíle své práce *lege artis* dosáhnout. Jistě to není náhodou; přispělo k tomu vícero faktorů, z nichž je třeba uvést zejména jeho suverénní orientaci v právních dějinách, jakož i jeho jazykovou vybavenost, která mu umožnila čerpat ze zahraniční literatury (německé, anglické, polské, francouzské).

Po *formální* stránce mohu na práci ocenit její vysokou jazykovou kulturu a absenci překlepů. Pokud jde o původnost, celkový výsledek testu o kontrole originality práce (1,13 %) nepotřebuje komentáře. Pokud jde o *obsahovou* stránku předkládané práce, mohu konstatovat, že habilitant neopomenul snad ani jeden významnější ikonografický atribut práva ve sledovaném období.

K tématu habilitační práce existuje nemnoho monografií, z nichž několik (jak bylo výše uvedeno) je dílem habilitanta. Ty se však zabývají vždy jen určitým segmentem právní archeologie, resp. jednotlivými reáliemi. Habilitantova práce je tak prvním komplexním zpracováním středověké a raně novověké právní historie v její symbolice; a právě v tom spatřuji **vědecké novum** této práce a její přínos pro další rozvoj právně-historické vědy.

Ze všech výše uvedených důvodů bych velmi uvítal, kdyby habilitantova práce mohla vyjít tiskem.

Z á v ě r :

Ani jako oponent neshledávám na předložené habilitační práci žádné formální nebo materiální nedostatky, které by stály za zmínku. Kandidát ve své práci prokázal, že je skutečně „habilis“ k vrcholné vědecké práci. Proto jeho habilitační práci velmi rád doporučuji k obhajobě a navrhuji, aby mu následně, po jejím úspěšném proběhnutí, byl udělen vědecko-pedagogický titul „docent“.

V rámci habilitačního diskursu navrhuji, aby se habilitant vyjádřil k otázce právní symboliky některých předmětů jakožto atributů církevní moci.

Prof. JUDr. JCLic. Ignác Antonín Hrdina, DrSc.,
oponent

V Praze dne 12. 7. 2018

Posudek na habilitační práci JUDr. Antonína Lojka, Ph.D.: Právní symbolika ve středověkém a raně novověkém výtvarném umění a písemných právních textech se zaměřením na právo veřejné – vymezení právní archeologie. Praha 2018.

Autor habilitační práce svojí pozornost zaměřilo poněkud neobvyklým směrem, ovšem velmi záslužným, na oblast právní archeologie. Tímto oborem se v minulých desetiletích okrajově zabývala řada právních historiků, snad nejintenzivněji Valentin Urfus a Karolina Adamová, nikdy však nebyl zahájen koordinovaný soustavný výzkum. Prvními záblesky oživení této vědy byly dvě konference pořádané katedrou dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v letech 2005 a 2006. Nicméně soustavný výzkum se nepodařilo ani potom podnítit. Proto v roce 2011 byla uspořádána mezinárodní konference pod názvem Právo a archeologie, jež si vzala za úkol podnítit soustavný výzkum a vytvořit základní strukturu pro setkávání odborníků z různých akademických pracovišť, odborníků z praxe i státních i nestátních organizací. Ovšem i tato akce zůstala bez trvalejší odezvy. Právní archeologie se prostě v českých zemích, na českých právně historických pracovištích nepěstuje. Proto je záslužné, že před námi konečně leží obsáhlejší práce z tohoto oboru.

Jak píše Karolina Adamová, právní archeologii zajímají především hmotné předměty minulosti, stejně jako archeologii, ale v dalším bádání se zaměřuje pouze na ty, které se váží k právu. Stejně je tomu například u historie výtvarného umění, která posuzuje staré hmotné artefakty, v první řadě z uměleckého hlediska.

Právní život minulosti je dokumentován nejen prameny psanými, ale i prameny hmotnými, pokud měly souvislost s uplatňováním psaného i obyčejového práva. Tyto hmotné prameny jsou předmětem studia nejen archeologie, ale i právní archeologie, vědního oboru, který si tedy všímá především funkční stránky právněarcheologických objektů, ale nepomíjí ani jejich eventuální symbolickou povahu.

Do první skupiny spadají symboly moci vládní a výkonné, tedy korunovační klenoty, úřední hole, meče, korouhve a praporce, rychtářská „práva“, ferule různých cechů, obecní „obsílky“, služební uniformy. Patří sem rovněž některé architektonické památky, například sídla vládních činitelů, budovy sněmů a místa sněmovních shromáždění, mýta, celnice, solnice, staré pošty a mincovny. Můžeme sem zařadit také zvony a poukázat na jejich význam v právu.

Nutné je sem zahrnout i tzv. rolandy symboly městského práva. Sochy toho či podobného typu se nacházejí v Praze, Litoměřicích, Plzni a v Hostinném. Zda jde skutečně o rolandy, je však třeba ještě prokázat. Patří sem i vyobrazení a plastiky například Spravedlnosti, sv. Aji či sv. Iva.

Do skupiny majetkoprávní řadíme vše, co označuje hranice nemovitého majetku: mezníky, vzory měř a vah, rabuše neboli vrubovky, a některé jiné předměty týkající se bezprostředně majetkového práva. Lze sem patrně zařadit některé figurky železných krav (dobytka – symbolů „věčné“ platby za propachtované dobytče), které se nacházejí například v muzeích v Plzni, Pardubicích a Českých Budějovicích. Do této skupiny předmětů by patřily i věchty, víchy a víšky.

Do skupiny trestněprávní patří mučící a popravčí nástroje i místa smírčí, kříže, pranýře, katovny, budovy věznic aj.

Do skupiny soudněprocesní náleží předměty související se soudním řízením včetně soudních budov a místností, oděvů soudců, používání svící v právu apod.

Mnoho předmětů, kterými se zabývá právní archeologie, zasahuje svým určením i do jiných oblastí vědy, například do numismatiky, sfragistiky, heraldiky, archeologie, etnologie, dějin umění, etnografie a folkloristiky. Úkolem právní archeologie je tedy řešit a objasňovat předměty svého zkoumání za přispění těchto věd.

Autor habilitace vychází z názoru, nesporně správného, že propojení právní a uměleckohistorické složky jednotlivých etap přispívá k lepšímu poznání práva v minulosti, které samo o sobě a natož ve výtvarných památkách v sobě skrývalo symbolickou povahu.

Práce je rozdělena do 9. kapitol. První kapitola logicky je zaměřena na spravedlnost v právu. Autor popisuje představy o spravedlnosti od nejstarších dob a její zakotvení do různých literárních památek ale i ztvárnění v malířském a sochařském umění. Bohužel tomuto základnímu právnímu pojmu autor (v porovnání s méně důležitými pojmy) věnoval dost málo pozornosti. – Existuje velmi obsáhlá disertace k tomuto tématu od Tomáše Tyla vytvořená na brněnské právnické fakultě, na kterou mohl alespoň odkázat.

Mnohem obsáhlejší je další kapitola věnovaná panovnickému majestátu a právní symbolice korunovačního a pohřebního ceremoniálu. Autor zde opisuje vývoj nastolování (korunování) panovníka v českém prostředí. Dále popisuje mj. souvislosti se Zlatou bulou sicilskou – vyobrazení příjezdu českých panovníků na říšský sněm či jejich zasedání ve sboru kurfiřtů. Na to navazuje výklad o vyobrazení symbolů moci českého panovníka – koruna, jablko, žezlo a korunovační plášť. Podrobně se zabývá problematikou korunovace. Dále upozorňuje na to, že dalším klíčovým momentem bylo nakládání s královým mrtvým tělem.

Následuje kapitola o symbolice justice. Zejména se v úvodu věnuje zemskému soudu a jeho zasedání. Popisuje vyobrazení jednotlivých stádií soudního řízení.

Další kapitola je nazvaná „Oblast veřejného práva – trestní právo“. Zde se musíme pozastavit nad samotným nadpisem, z něhož vyplývá, že autor středověké trestní právo považuje za právo veřejné (i když z dalšího textu to již tak jasné není), rozhodně nadpis takto znít neměl. Autor zde popisuje zejména podobu středověkých trestů. Čtenář by zde čekal zdůrazňování právě, jak podoba trestu symbolizovala trestný čin, ale právě toto zde chybí. Na to navazuje výklad o božím soudu neboli ordálu. I zde by čtenář očekával zdůraznění symboliky jednotlivých ordálů. O tom zde není ani zmínka. Navíc není odlišeno tzv. oficiální používání ordálů, od její zlaicizované podoby. U nás byly ordály zakázány již Karlem IV., resp. pražským arcibiskupem. Proto překvapí výklad o ordálech v 19. století. To by měl autor v rozpravě vysvětlit. A jedna osobní poznámka – článek o ordálech jsem nenapsal s P. Matesem.

Následuje kapitola o právní symbolice v kartografických pramenech. Autor se zde zabývá především Klaudyánovou mapou ze začátku 16. století. Upozorňuje zde na vyobrazení erbů, symboliky spravedlnosti a na další obrazovou část mapy.

Právní symbolika na architektonických stavbách je námětem pro další kapitoly. Zde popisuje v podstatě pouze Staroměstskou mosteckou věž. Sice velmi podrobně ale o jiných památkách se zde nic nedovíme, tedy obsah kapitoly přímo neodpovídá nadpisu, kde je použit plurál, tedy stavby.

Předposlední kapitola se věnuje Rolandům a rychtářskému právu.

Konečně na závěr nalezneme výklad o symbolice některých dalších hmotných předmětů a gest. Sem autor řadí hůl, meč, pečeť, mince, mitru a korouhev. Vysvětluje některá symbolická gesta.

Co říci závěrem? Autor si vzal za předmět svého zkoumání velmi zajímavé téma, které komplexně u nás nebylo zpracováno. V řadě případů však promarnil příležitost předložit hlubší výzkum. Práce je psána na základě velmi obsáhlé literatury, postrádá však primární výzkum. Přes uvedené výhrady práci **doporučuji k obhajobě**, kde ale bude muset se soustředit především na kapitoly o ordálech a trestnímu právu, kde musí doložit jejich symboliku.

V Brně, dne 1. září 2018

doc. JUDr. Karel Scneue, CSc.

Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno